

nove knjige

rajko đurić: »zagonetke, mitovi i jezik româ, bagdala«, kruševac, 1983.

piše: zoja karanović

Računa se da danas, svuda raštrkanih po svetu, ima desetak miliona Roma. Ove brojke ih svrstavaju među tzv. male narode; geografska razudost, način života i osebujna kultura uopšte, međutim, umnožavaju njihovo značenje.

O neprestano gušenoj individualnosti Roma mogli bi se napisati tomovi. Pitanje njihove emancipacije i identiteta, međutim, veoma je retko postavljano. Imena, vredna pomena, institucije i naslovi publikacija koje, tek u novije vreme, izučavaju i afirmišu kulturu ovih tehničkih grupacija u svetu, svode se na njih nekoliko. Ovde sva-kako posebno mesto pripada Društvu za izučavanje ciganskog folklora, koje je u Velikoj Britaniji bilo aktivno gotovo jedno stoljeće, i glasilu *Journal of the Gypsies-Lore*. Društvo je 1971. godine organizovalo i prvi svetski kongres Roma. Ovom treba dodati pariski časopis *Etudes Tsiganes* i *Teatar Romano* u Moskvi, te značajni naučni i kulturni centar u Čandigarhu (Indija) sa časopisom *Roma*. Svima njima su u središtu zanimanja pitanja porekla, migracije, jezika, folklora Roma i sl.

Ni u Jugoslaviji, u kojoj, kako većno varljive statistike kažu, ima osamdesetak hiljada Roma, situacija oko njihove emancipacije i pronađenja sopstvenog duhovnog bića, čini se, nije nimalo zavidna. Kod nas se poslednjih godina, zaista brilljantnim predstavama, sve više afirmiše romsko amatersko pozorište u Skoplju, fragmentno je izučavan njihov jezik, a publikovano je i nešto, ne uvek autentičnih i kritički beleženih, zapisu usmenih tvorevina Roma (Rade Uhlik, Trifun Dimić). To bi, manje-više, bile javne manifestacije pomenute kulture u našoj sredini. Upravo zato je svako govorenje o njoj kod nas i značajno. U tom smislu moguće je posmatrati i knjigu Rajka Đurića »Zagonetke, mitovi i jezik Roma«.

Prvi blok tekstova koji su uglavnom tematski povezani, odnosi se na romsku zagonetku. Tu je pokušaj klasifikacije prema predmetu o kojem zagonetke govore i situacijama u kojima se zagoneta. Takođe se razmišlja o njihovim značenjima i funkcijama u kontekstu veza s mitološko-religioznim predstavama, kao i odnosu prema magiji. Posebno se traga za vezama određenih mitskih bića i situacija u romskim zagonetkama sa starirom indijskom mitologijom. Time se one uvode u indeo-europski krug.

U nazivima biljaka i životinja i značenjima koja im se pridaju u zagonetkama, otkriva se povezanost s magijskim ulogom u lečenju i vraćanju, kao i njihov smisao u obredu.

Svi pomenuti problemi, na žalost, u knjizi su ostali samo u nagočeštaju.

Posebno je vredno što se ovde navode primeri većeg broja zagonetki i nekoliko zanimljivih etioloških predstava. Prava je šteta što se, opet, neki drugi samo pomenuju. Takođe je propušteno da se pomenu izvori grade. Onjima se zna samo toliko da prezentovani materijal potiče iz Srbije.

Jedan tekst u ovom bloku posvećen je tajnim znacima i varalicama Roma. Onirički smisao varalica, prevladavanje zvukovne dimenzije nad semantičkom, kao i izvesna karnevalizacija sveta koja se zapaža u njima, čini ih izuzetno zanimljivim. Sve ovo i neka druga postavljena pitanja, u knjizi, na žalost, ostaju samo dodataknuti.

Površan odnos prema zaista zanimljivoj problematici osnovni je njen nedostatak. Ovo se u radovima manifestuje svuda: u traganju za simboličnim značenjima, tumačenju magijskih funkcija ili pokušaju jezičko-stilskih analiza predočenog folklornog materijala, pa i u navođenju literature ili korišćene grade.

Zato značaj ovog posla treba tražiti pre svega u postavljanju pitanja. Njegov se smisao takođe ogleda u otimanju od zaborava nekih umotvorina koje su, najviše zbog hendikepiranog položaja kulture koji pripadaju, bile osudene na odumiranje.

Ova knjižica je prožeta i sveštu o značaju jezika i pisma za Rome. Njen drugi deo posvećen je izučavanju njihovog jezika, posebno gurbetskog dijalektu. Obuhvatajući fonologiju i morfologiju, ona predstavlja pristup osnovama njegove gramatike.

petar vlahović: »narodi i etničke zajednice sveta«, vuk karadžić, beograd, 1984.

piše: bojan jovanović

U dosadašnjem veoma bogatom i raznovrsnom naučnom opusu Petra Vlahovića, od studija posvećenih etnogenesi, društvenom životu, fizičkoj antropologiji, do radova o materijalnoj i duhovnoj kulturi, knjiga »Narodi i etničke zajednice sveta«, objavljena u novopokrenutoj biblioteci »Čovek i reč«, zauzima posebno mesto. Knjiga je, naime, nastala kao rezultat autorovog daljeg rada na odrednicama o narodima i etničkim zajednicama sveta, preduzetog povodom pripremanja domaće verzije poznate Larusove enciklopedije. Konkretna izdavačka i kulturna potreba za jednom leksikografskom publikacijom sažetog pregleda svih kulturno-istorijskih relevantnih naroda i etničkih zajednica bila je, dakle, najneposredniji povod pisanju ove knjige. S autorskog stano-višta, rad na jednoj ovakvoj knjizi nije nimalo zahvalan posao iz najmanje dva razloga. Najpre zato što je autor pružen na to da vrlo obimnu građu i literaturu prikaže gotovo telegrafski sažeto, a potom jer ova vrsta ograničenosti sužava i mogućnost adekvatnog predstavljanja i autorovih sopst-

venih istraživačkih rezultata vezanih za određene leksikografske jedinice.

Imajući u vidu navedene ograničenosti, možemo reći da je autor knjige »Narodi i etničke zajednice sveta« svesno i korektno obavio svoj posao. Blizu petsto leksikografskih jedinica, sredeno abecednim redosledom, pruža u dijahrenijskom i sinhronijskom smislu uvid u osnovne antropološke, etnogenetske i kulturne elemente značajnih etničkih celina. Autor je posebnu pažnju posvetio obradi etničkih zajednica i naroda vezanih za jedinstven jugoslovenski prostor. Koristeći odgovarajuće etno-loske izvore, Vlahović je korektno, precizno i jasno izložio njihove osnovne kulturno-istorijske, antropološke i etničke karakteristike. Ipak, čini se da je u ovom pristupu nedovoljno pažnje posvećeno plemenskim oblicima društvene organizacije, koji su, neosporno, vrlo bitni za razumevanje mape našeg etničkog prostora.

Tako, na primer, u knjizi postoji odrednica o Bokeljima, stanovnicima Boke Kotorske, ali ne postoji o Kucima, Bratnočićima, Vasojevićima, Pićima i drugim plemenima čiji se arhajski model organizacije društveno života održao na Balkanskom poluotoku vrlo dugo. Kao što je poznato, osim kod Albanaca, ova forma socijalne organizacije najduže se – očuvala u Crnoj Gori i Hercegovini. Budući da se autor u nekim svojim ranijim radovima bavio upravo ovom problematikom, otkrivajući u etnogenezi pojedinih plemena vrlo stare etničke komponente, na primer u studiji o Kricima, šteta je što rezultate tih svojih proučavanja nije ovom prilikom i leksiografski predstavio.

U uvodnoj studiji za ovu knjigu Petar Vlahović je izložio osnovne metodološke i teorijske postulate proučavanja etnogeneze i pružio osnovne pojmovne odrednice ljudskih zajednica. Konstatujući značaj spoljnih uticaja i relevantnost unutrašnjih veza za kulturni identitet svake etničke zajednice, autor je u posebnom poglavju uveda obradio i temu velikih migracionih kretanja bitnu za formiranje velikih ljudskih zajednica i za razumevanje njihovog današnjeg raspredelenja na Zemlji.

Međutim, značaj migracija se, kako ističe Vlahović, ne može i ne sme predimenzirati u rešavanju vrlo kompleksnih etnogenetskih problema ljudskih zajednica. Zapostavljanje i minimalizovanje značaja bitnih etnogenetskih faktora otvaralo je do sada prostor relativizacijama, redukcijama i kvazinaučnim teorijama koje su umesto argumentima, prednost davale fikcijama i, po pravilu, završavale u obnavljanju mitskih predstava. U dosadašnjim brojnim teorijama u domaćoj i svetskoj etnologiji, često se pod plastičnom nauke javljaju svojevrsne konstrukcije u formi novih mitova, uvek u funkciji određenih političkih, ideoloških ili nacionalnih interesa. Naučno proučavanje etnogeneze podrazumeva adekvatno sagledavanje svih relevantnih činilaca stvaranja, konsolidacije i razvoja određene etničke zajednice. Specifičnost i kompleksnost ovog istraživanja zato i zahteva, kako smatra Vlahović, korišćenje podataka i rezultata više srodnih nauka – antropologije, arheologije, lingvistike, istorije, geografije i drugih – koje u kontekstu etnološkog istraživanja mogu doprineti sagledavanju ovog krajnje složenog i dugotrajnog etnogenetskog procesa.

Napisana na osnovu obimne domaće i strane literature, pozivanjem na najnovije statističke podatke, knjiga Petra Vlahovića »Narodi i etničke zajednice sveta«, najpre vrednošću uvodne studije, a potom i kvalitetom ostalih tekstova, predstavlja značajan doprinos popunjavanju ostene praznine u domaćem izdavaštvu i leksikografskoj prezentaciji ove vrlo široke i kompleksne etno-loske problematike.

karel kosik, »dijalektika krize«, beograd, »mladost«, 1983.

piše: miliivoj pejčić

Karel Kosik je još 1967. predstavljen na našoj kulturnoj javnosti srpsko-hrvatskim prevodom njegovog dela *Dijalektika konkretnog*. To je najvažniji rad ovog filozofa nastao u periodu pre burnog »praškog proleća«. *Dijalektika krize* je druga Kosikova knjiga objavljena kod nas. Ona donosi veći broj kraćih članaka i studija i predstavlja svojevrstan filozofski portret pozнате čehoslovačke krize, sagledane iz perspektive krize modernog čoveka i sistema sveopšte manipulacije.

Dok je *Dijalektika konkretnog* zauzeta filozofskom analizom sveta pseudokonkretnosti i njegovom destruktivnom u nameri teorijske pripreme duhovne reprodukcije konkretnog totaliteta, nastojašja *Dijalektike krize* idu za analitičkim rasklapanjem krize modernog čoveka i iznalaženjem teorijskih, moralnih i materijalnih uporišta za njeno prevladavanje. U stvari, pomenuta kriza je neposredni predmet analize samo u studijama »Naša sadašnja kriza«, »Krisa modernog čoveka i socijalizam« i donekle u »Dijalektici morale i moralu dijalektike«. Međutim, posredno se i rasprave u svim ostalim člancima odvijaju na motivskoj osnovi ovog fenomena.

Kosik polazi od činjenice krize čehoslovačkog društva. Njenu pojavnost na sagledava kroz prizmu pozнате definicije krize. Stanovnici ove zemlje neće više da žive na način amorfne i obespravljenje mase, a nosioci vlasti ne mogu više da vladaju sredstvima policijsko-birokratske diktature. Kriza je oblik u kojem se neposredno izražava neću prvi i ne mogu drugih. Ali, to je prizor koji se neposredno nudi pogledu. Njegovu pozadinu čini jedan dogadjaj u samim temeljima savremenog sveta: pokolenost sistema sveopšte manipulacije.

U malo slobodnijoj interpretaciji može se reći da je, po češkom filozofu, pomenuta kriza dokaz nenadoknadivosti odgovora na pitanja: ko je čovek, šta je istina, šta je smisao čovjekove egzistencije, šta je smisao socijalizma i revolucije? Itd. Ona je izraz poremećaja koji nastaju u društvenom životu lišenom orijentisanog smisla ovih pitanja i njihovih odgovora. Jer, nedostatak svesti, na primer, o smislu ljudske egzistencije, ili o karakteru stvarnosti, prirode i istine, nije tek puki nedostatak znanja i obrazovanosti, koji se, slučajno nastavši, isto tako lako dà ukloniti ili nadoknadi. Naprotiv, to je nedostatak samog kvaliteta društvenog života i on se, u krajnjoj liniji, izražava pretvara-

ranjem političkih odnosa u mehanički sistem prenosnih poluga. Društvo i politika ne mogu nekažnjeno da zaborave pitanje: ko je čovek? S pojmove strane, kriza čehoslovačkog društva pokazuje se kao nužni ishod policijsko-birokratske diktature. Ali njen stvarni, ma koliko posredovan izvor, jeste zaborav ovog nezaobilaznog pitanja, kao i svih onih ostalih koja se njime otvaraju.

U situaciji pragmatičkog zaborava ulogu eksplicitne svesti o svetu i čoveku preuzima »uglavnom nerazjašnjena koncepcija čoveka i sveta, stvari i realnosti, istorije i prirode, istine i vremena«^b. To je koncepcija tehničkog razuma koji »raspoljuje svarnost kao objekt savladavanja, proračuna, disponovanja i usavršavanja« (str. 57-8). Njome se »biće redukuje na postojeće, svet na resextens, priroda na predmet eksploatacije ili na skup fizičko-matematičkih zakonitosti, čovek na subjekt pripojen odgovarajućem objektu, na koji je svedeno i biće i svet i priroda; istina se redukuje na tačnost ili korisnost itd.« (str. 58).

Svoju materijalizaciju ova koncepcija nalazi u sistemu sveopšte manipulacije, univerzalnom obliku društvene stvarnosti našeg vremena. Masa je način ljudske egzistencije u okviru te stvarnosti, jednakno na individualnom kao i na opštem planu, jer pojedinac postoji samo kao čestica mase.

Sistem sveopšte manipulacije, po Kosiku, ispoljava se u dva danas vladajuća istorijska oblika: staljinističko-birokratskom i kapitalističko-demokratskom. Staljinizam, bez obzira na sve svoje osobnosti, deli istu osnovu sa zapadnim kapitalističkim svetom. To je »prikrivena i nerazjašnjena zajednička 'koncepcija' čoveka i stvarnosti« (str. 56). S druge strane, i jedan i drugi poredak navodno doveđe do stvaranja iste egzistencijalne situacije, presudno obeležene lažnom svešću i manipulisanjem čoveka, umrtiljvenom svešću, ugašenim osećanjem dostojarstva, plemenitosti i časti, otupljenom sposobnošću razlikovanja istine i laži, dobra i zla, kukavičlukom, itd.

Čehoslovačku krizu, prema Kosiku, treba shvatiti kao krizu sistema sveopšte manipulacije, koja se vrhuni u vrlo jednom stanju modernog čoveka. Ova ne zahteva samo površinske oblike društvenog života i određene – u datom slučaju policijsko-birokratske – metode vladanja, nego »ceo kompleks prakse i predstava o čoveku i istoriji, o istini i prirodi« (str. 54). Ali govoreći o krizi savremenog društvenog sveta, kao krizi modernog čoveka, češki filozof pokazuje svoju nedoslednost. On, naime, s pravom izražava kritičku rezervu prema pojmanju čovekova suštine kao sveukupnosti društvenih odnosa. (Vidi str. 37-40) Međutim, izjednačivši razgovor o krizi društva s razgovorom o krizi modernog čoveka, Kosik posredno rehabilituje upravo kritikovano stanovište.

Mogućnost prevladavanja pomenute krize njen analitičar vidi u uklanjanju političkog pragmatizma i ponovnom razjašnjenu »pitanju o smislu socijalizma i revolucije, o poslovanju politike i moći u savremenom svetu«, kao i ponovnom postavljanju pitanja: »ko je čovek, i šta je stvarnost, šta je priroda i istina, šta je vreme i šta biće« (str. 52). Kosik tačno uočava da kriza ne može biti uklonjena a da se ne ukloni njena

osnova, a to je tehnički razum i njemu odgovarajuća pomenuta nerazjašnjena koncepcija čoveka i stvarnosti, koja se, dovedena do izričitosti, ispostavlja kao »predstava sveopšte manipulativnosti ljudima i stvarima« (str. 53). Terapijski zahvat u krizu, koji ne doseže do ovih njenih »filozofskih« pretpostavki, može, u najboljem slučaju, samo privremeno da ukloni nevolje, koje bi se, međutim, uvek iznova obnavljale iz ovog njihovog neodstranjeneženog žarišta.

Ali ni čisto filozofske mere u oblasti svesti, zbog njihovog kobno organičnog doseganja, nisu dovoljne, ako im u sferi društvene prakse ne odgovori akcija uspostavljanja »humanističkog socijalizma«, jedine prave alternative sistemu sveopšte manipulacije. Njegovo jezgro čine socijalistička demokratija, podruštvena sredstva za proizvodnju i Vladavina radničke klase. Pri tom je socijalistička demokratija, za Kosiku, jezgro jezgra socijalizma, koji samo humanizmom i demokratijom može preduprediti svoje izobličavanje u novo izdanje »tiranije i istrebljenja ljudskosti i slobode. Ali socijalističku demokratiju, za razliku od mnogih njenih tobožnjih zagovornika, Kosik ne poistovećuje sa slobodom govora i delovanja u krugu istomišljenika, nego pod njom podrazumeva »integralnu demokratiju«. Ova, poređ samoupravnog organizovanja radnika u radničkim savetima ili savetima proizvoda, obuhvata još i slobodu govora, štampe, zabora, dogovora i udruživanja »sa mogućnošću opozicije i formulisanja alternativa na socijalističkoj osnovi« (str. 66).

Autor očekuje da »humanistički socijalizam«, ovakvim svojim demokratskim ustrojstvom, izbavi čoveka iz anonomne mase i učini ga subjektom političkog života, što će reći, slobodnim i ravнопravnim socijalističkim građaninom. Tako bi nestala podvojenost između anonimne mase i neodgovornih manipulanata, a diktat i manipulacija bili bi zamjenjeni dijalogom ravнопravnih učesnika. Štaviše, on smatra da jedino socijalističkom demokratijom može biti obnovljen oslobadajući smisao socijalizma »kao humanističke i revolucionarne alternativi bedi i ponižavanju ljudi, laži, nepravdi i neslobodi.

Kosikova analiza se, u svom nastajanju da dosegne samu osnovu krize, odlikuje primernom radikalnošću. Takvi su i njegovi predlozi terapije. On s pravom tvrdi da se bez ponovnog osvešćenja politike o filozofskim pretpostavkama socijalizma, i bez njihovog eventualnog preformulisanja u skladu sa zahtevima savremenosti, ne može prevladati kriza koja, kako se sada već pouzdano vidi, nije ostala samo čehoslovačka. Jer, makoliko bilo tačno da teorijska svest o smislu ljudske egzistencije i socijalizma, sama za sebe, ne može rešiti bilo koji konkretni problem, može se s velikom pouzdanošću dokazati da njen odsustvo predstavlja odlučujući hemidikap političke prakse upravo time što je lišava neophodnog strateškog usmerenja. To politički pragmatičar uopšte nije kadar da shvati. (Za njega neku vrednost može imati samo ono što neposredno doprinosi povećanju produktivnosti, a filozofija, kao što je poznato, upravo tu fatalno otkazuje. Zato se on, valjda, i odnosi s tolikim prezirom prema njoj i filozofima?) Ipak, nezavisno od ove vrlo nepovoljne okolnosti, nepovoljne jer se pragmatičar često javlja u istom licu s

totalitarne institucionalizacije. Ipak, po njemu je preobražaj sistema sveopšte manipulacije u »humanistički socijalizam« moguć samo u okviru prevratničke prakse.

Ali tu se Kosikovi prigovori viziji apokaliptičkog ishoda života ljudi u zemaljskom ili nebeskom raju, ili na strašnom суду, kao i zamislji »budućnosti«, kao mitološkog dekreta istine i dobra mogu okrenuti protiv njegove sopstvene koncepcije novog čoveka i sveta. »Bilo da se«, veli ovaj marksist, najviše vrednosti prenesu u budućnost koju empirijski pojedinačne može da iskuši, bilo da su usidrene u idealnom svetu transcendentije, u oba slučaja je čoveku oduzeta sloboda i mogućnost da on već danas i sam ostvari te vrednosti« (str. 89). Očito, analogno ovome može se reći da i ideja prevratničke transcendentije lišava čoveka mogućnosti da život vredan življenu ostvari u svom empirijskom postojanju, dakle onakav kakav jeste, a ne tek kao nov i u onostranosti neizvesnog novog sveta.

Naravno, ovde izneseni, kao i drugi mogući prigovori, ne dovode u pitanje ozbiljnost Kosika kao sagovornika. Pored prikazanog glavnog pravca analize, on čini vrlo tanane zahvate u problemu odnosa dialektike i moralu, savesti i razuma, politike i moći, »Velikog mehanizma« i čoveka, itd. Sve to, uz prodornost izloženih zapažanja i rasudivanja, *Dialektiku krize* čini dragocenom i podsticajnom, makar se i ne složili sa svakim njenim stavom. A od jedne knjige jedva da se može više zahtevati, čak i kada nije dovedena do tako izbrusenog literarnog izraza kao ova Kosikova.

¹ K. Kosik, *Dialektika krize*, Mladost, Beograd, 1983, str. 54. Kurziv je Kosikov. Za citate iz ovog izvora nadalje će biti naveden broj strane u samom tekstu.
² Vidi: N. Milošević, *Socijalna psihologija staljinizma*, u: »Filozofske studije«, Beograd, 1983, str. 179-80.

slavoj žlžek: »birokratija i uživanje«, radionica SIC, beograd, 1984.

piše: sylvia dražić

Nova knjiga Slavoja Žlžeka kreće se unutar istog teorijskog okvira kao i njena srpskohrvatska prethodnica, objavljena pre osam godina u Maloj ediciji »Ideja« pod naslovom *Znak, označitelj, plismo*. Ipak, to ne znači da se radi o ponavljanju. Raspon od osam godina uslovio je ne samo sazrevanje jednog mislionicnog stava, nego i njegovo funkcionalizovanje. Dok se, naime, u prvoobjavljenoj knjizi radi najvećima o tome da se razaberu, protumače i izlože temeljne crte Lakanove radiokalne preformulacije psihanalize i novo svetlo koje ovo »reaktiviranje« Frojda baca na temeljnu filozofska pitanja, druga sužava vizuru i lakanovski ustrojen teorijski aparat nastoji se propitati i overiti na mnogo konkretnijim potrcućima, odnosno suočiti sa bitnim pojavama i problemima našega vremena. Stoga, ako nas naslov knjige donekle ostavlja u nedoumici o čemu se tu zapravo radi, prisjećanje na prethodnu knjigu pruža nedvosmisleni